

ANNA ROGOZIŃSKA OSU
Rybnik

POCZĄTKI I ROZWÓJ ORAZ ORGANIZACJA SZKÓŁ URSZULAŃSKICH W TARNOWIE W LATACH 1877-1939

Powstanie i rozwój pierwszych placówek urszulańskich na ziemiach polskich były odpowiedzią na potrzeby społeczeństwa w zakresie organizowania zakładów kształcących dziewczęta. Wśród zakonów nauczających urszulanki od początku zajmowały znaczące miejsce ze względu na ilość prowadzonych szkół i liczbę uczennic. Prowadziły one szkoły powszechne i średnie oraz internaty dla uczennic, a w Krakowie (od 1906 r.) i we Lwowie (od 1908 r.) także internaty dla studentek.

Pierwszy polski klasztor powstał w Wielkopolsce, w Poznaniu, w 1857 r. Z niego wywodziły się bezpośrednio lub pośrednio wszystkie pozostałe urszulańskie placówki w Polsce. Urszulanki poznańskie założyły dom w Gnieźnie w 1868 r. Po stosunkowo krótkim okresie działalności, na skutek „kulturkampfu” zostały zmuszone do przeniesienia się z Wielkopolski do Galicji. Tak więc w 1877 r. urszulanki z Gniezna przeniosły się do Tarnowa¹.

Zanim jednak zostanie przedstawiony rozwój i organizacja szkół urszulańskich w Tarnowie, trzeba ukazać charakter i strukturę szkolnictwa urszulańskiego na tle ogólnej edukacji w szkole. Szkoły prowadzone przez urszulanki były szkołami prywatnymi, ale posiadały koncesję rządową. Świadectwa szkolne miały walor oficjalny, co było ważne zwłaszcza dla absolwentek tzw. „selekty”, tj. rocznego kursu seminaryjnego, przygotowującego do złożenia egzaminu do seminarium nauczycielskiego. Aby zapewnić swoim zakładom uprawnienia szkół państwowych, urszulanki starały się utrzymać je na wyso-

¹ B. B a n a ś, *Początki Zakonu św. Urszuli w Polsce (1857-1871)*, „Nasza Przeszłość” 6(1957), s. 152; zob. też: B. W e r n e r, *Zarys działalności sióstr urszulanek w Galicji 1875-1918*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL za rok 1971”, 1973, nr 20, s. 140 nn.

kim poziomie. Zauważały to i władze państwowe. Warto przytoczyć opinię choćby jednego z wizytatorów, W. Gałęckiego: „Szkoły Sióstr Urszulanek w Krakowie i w Tarnowie uznano za najlepsze spośród szkół zakonnych żeńskich, w porównaniu do innych, pedagogicznie postępowe”².

Wyrazem uznania ze strony władz państwowych dla zasług urszulanek w pracy pedagogicznej, oświatowej i społecznej, były przyznane im krzyże zasługi. I tak w 1936 r. złoty krzyż zasługi na polu oświaty, otrzymała m. Beata Barthel de Weydenthal a srebrny m. Serafina Czermińska³. Wybitnie katolicki i narodowy charakter, jaki cechował szkoły urszulańskie, podkreślają niejednokrotnie także Niemcy. Niemiecki wizytator dr Dittmar po zwizytowaniu zakładu zapisał, że „Urszulanki zanadto rozbudzają w dzieciach uczucie patriotyczne i religijne”⁴. Po I wojnie światowej do klasztorów urszulańskich zaczęły napływać prośby o założenie klasztoru i szkoły. Ze względów personalnych siostry nie mogły odpowiadać pozytywnie na wszystkie oferty. Zdawały sobie jednak sprawę z konieczności podejmowanych wysiłków w celu nadrobienia w dziedzinie oświaty straconych lat niewoli, toteż po 1919 r. założyły kilka placówek i zakładów wychowawczych (mapa 1 i 2).

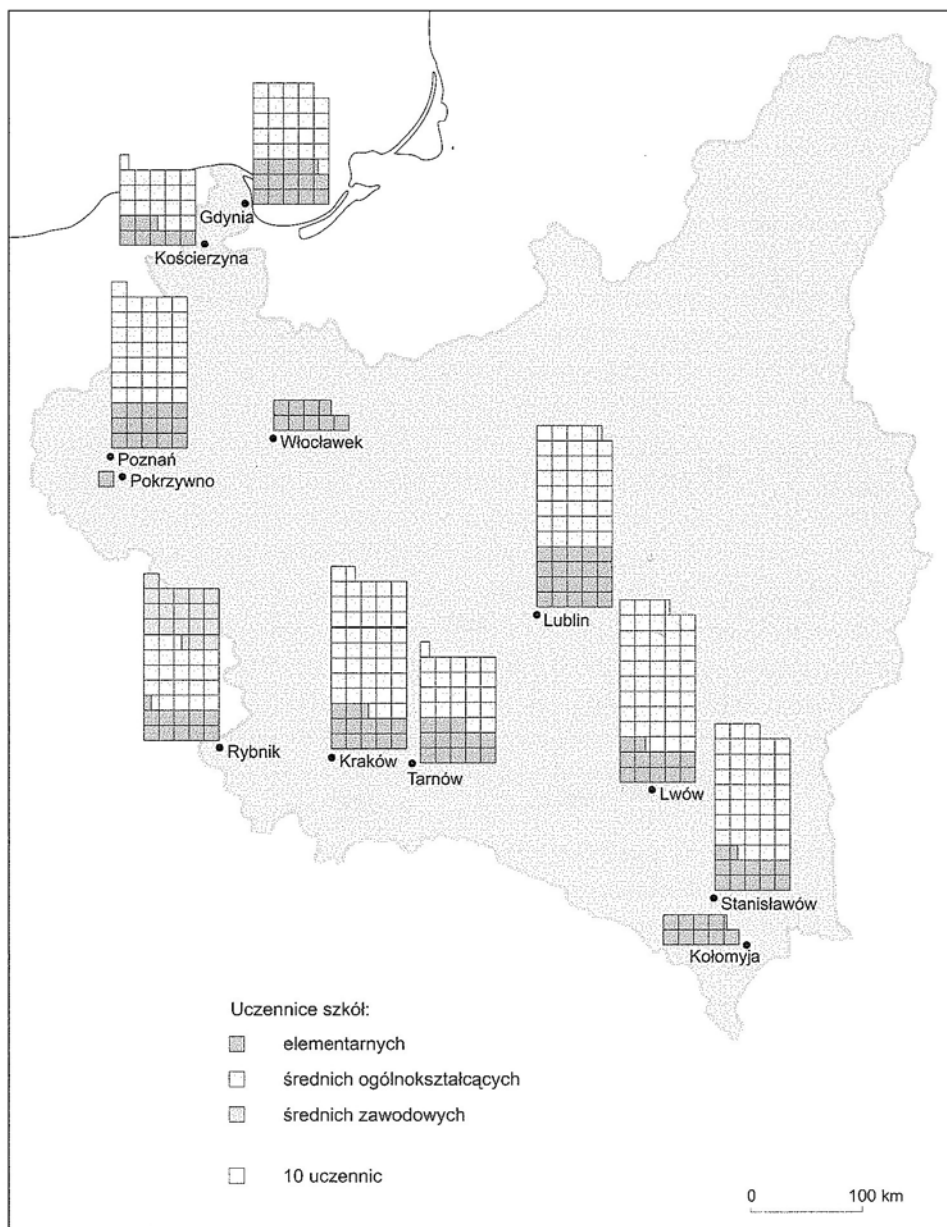
W okresie międzywojennym nastąpił rozkwit szkół urszulańskich, mimo że siostry borykały się z poważnymi trudnościami. Okres ten należy w historii urszulanek w Polsce do najświetniejszych, szczególnie pod względem poziomu szkół i wykształcenia sióstr. Matka Cecylia Łubieńska, ówczesna przełożona generalna, zapoczątkowała wiele inicjatyw. Dbała o stałe doszkadzanie pedagogiczne zakonnic. Siostry mogły korzystać z różnych wykładów i kursów. W samych klasztorach odbywały się często rekreacje i spotkania pedagogiczne, a w czasie wakacji zjazdy pedagogiczne. Pierwszy taki zjazd miał miejsce w 1924 r. w Tarnowie, a w latach 1924-1936 odbyło się 7 urszulańskich zjazdów pedagogicznych. Cenną pomoc dla nauczycieli i wychowawczyń urszulańskich stanowiła tzw. „biblioteka wędrowna”, zawierająca wiele dobrych pozycji krajowych i zagranicznych.

² *Jeszcze raz przez życie. Wspomnienia*, Kraków 1966, s. 333.

³ J. S z a r s k a, *Działalność Urszulanek UR 1939-1947*. Są to relacje osób, które przeżyły okupację. Obecnie pracę tę uzupełniła i zredagowała A. Kotowska. Praca została oddana do druku.

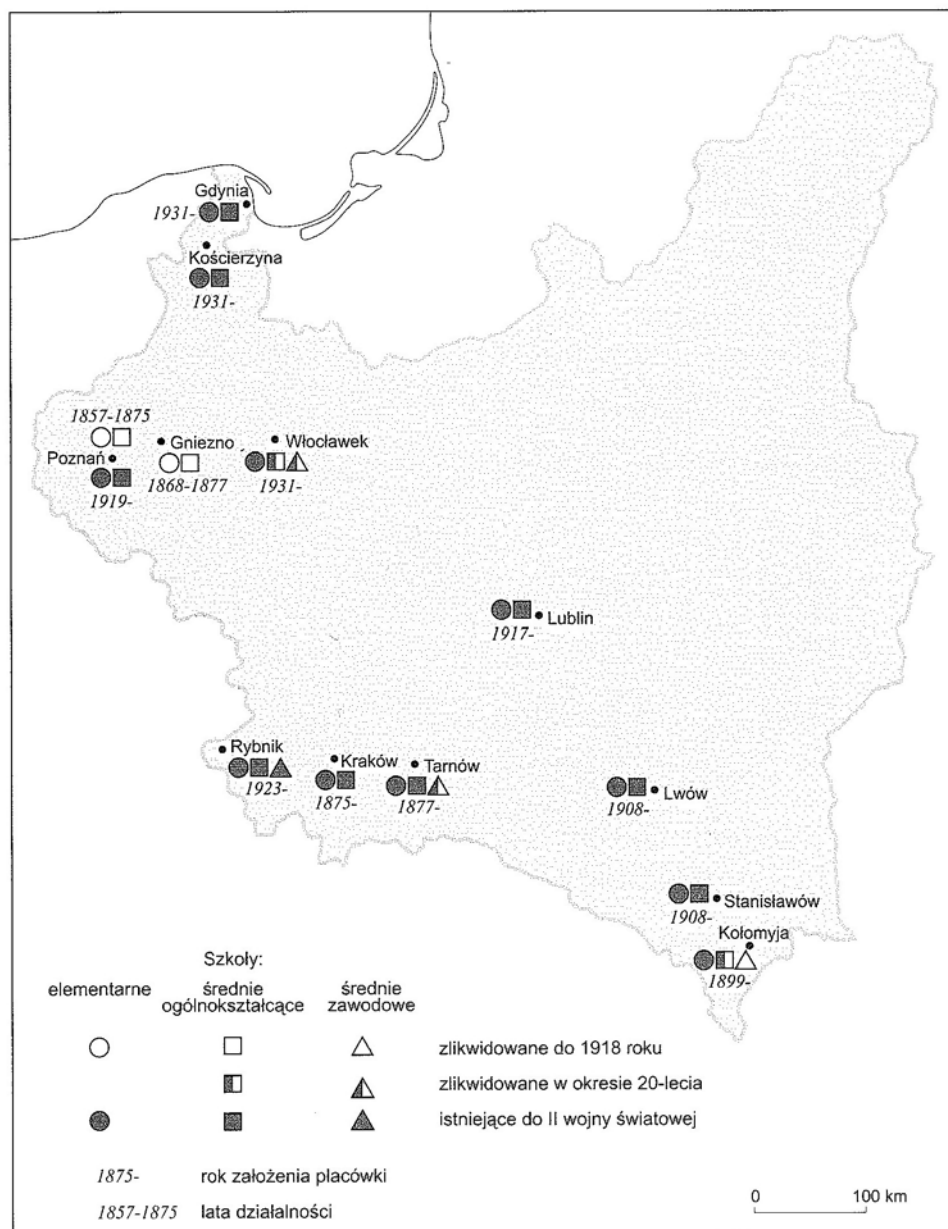
⁴ B. B a n a ś, *Urszulanki w Wielkopolsce 1857-1877*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL za rok 1972”, 1973, nr 30, s. 139.

STAN LICZBOWY UCZENNIC W SZKOŁACH URSZULAŃSKICH W POLSCE W ROKU 1938/39

Opracowano na podstawie: Sprawozdania c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w latach 1877-1910, Lwów 1879-1911; Sprawozdania i statystyki szkolne oraz sprawozdania kapituły i katalogów Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Polskich z lat 1924-1939.

SZKOŁY SIÓSTR URSZULANEK NA ZIEMIACH POLSKICH W LATACH 1857-1939

Opracowano na podstawie: Katalog Sióstr Urszulanek „Unio Romana”. Prowincja Polska. Rok 1938/39, Warszawa 1939.

Z inicjatywy m. Cecylii Łubieńskiej powstał zespół redakcyjny dwóch czasopism urszulańskich: „Dziś i jutro” dla młodzieży i „Mały Świątek” dla dzieci. Drukowano je w Krakowie w latach 1925-1938.

W okresie dwudziestolecia szkoły były głównym celem pracy urszulanek. W roku szkolnym 1934/35 było 11 urszulańskich szkół powszechnych, co stanowiło 14,7% szkół zakonnych w Polsce; szkół średnich ogólnokształcących też było 11, tj. 15,7% szkół zakonnych. W tym samym roku w szkołach powszechnych siostry nauczały 1222 dzieci (14,2%), a w szkołach średnich 2549, co stanowiło 25,5% ogółu młodzieży uczęszczającej do szkół zakonnych. W następnych latach, mimo zamknięcia prywatnych seminariów nauczycielskich w Tarnowie i Włocławku oraz dwóch gimnazjów we Włocławku i Kołomyi, wzrosła liczba młodzieży w zakładach urszulańskich. W roku 1938/39 urszulanki prowadziły 13 szkół powszechnych, 9 szkół średnich ogólnokształcących (tj. gimnazjów i liceów), 3 szkoły zawodowe w Rybniku, 13 pensjonatów dla uczennic, jeden internat dla studentek w Krakowie oraz ochronki (przedszkola dla dzieci w Koszycach i w Sierczy). W różnych typach szkół nauczaniem objęły 4555 uczennic⁵.

Chociaż Galicja wniosła poważny wkład do kultury i nauki polskiej w 2. poł. XIX w. i na początku XX w., nie doczekała się nadal zadowalającego dorobku historiografii dotyczącej dziejów szkolnictwa. Dziejami szkolnictwa galicyjskiego zaczęto zajmować się częściej pod koniec lat sześćdziesiątych XX w. Spośród autorów różnych prac poświęconych tym zagadnieniom największe osiągnięcia mają: Cz. Majorek, Z. Ruta, J. Dybiec, R. Dutkova, A. Meissner, St. Możdżeń, W. Zwolska⁶.

Także zagadnienie szkolnictwa zakonnego żeńskiego zwłaszcza na terenie Galicji w polskiej historiografii do tej pory nie zostało dokładnie opracowane.

Powstanie Rady Szkolnej Krajowej w 1866 r. zapoczątkowało okres autonomii szkolnej w Galicji. Jednym z ważniejszych aktów prawnych zmieniających strukturę oświaty ludowej w Galicji była ustawa Sejmu Krajowego z dnia 2 V 1873 r. *O zakładaniu i utrzymaniu publicznych szkół ludowych i posyłaniu do nich dzieci*. Szkolnictwo elementarne w Galicji podzielono

⁵ *Katalogi Sióstr Urszulanek*, Warszawa 1934/35-1938/39.

⁶ S. J. M o ż d ż e ń, *Reformy szkoły średniej w Galicji, w latach 1884-1914*, Kielce 1989, s. 5-7; zob. też: A. M e i s s n e r, W. S z u l a k i e w i c z, *Stan badań nad dziejami szkolnictwa w Galicji Środkowej 1795-1914*, w: *Z dziejów oświaty w Galicji*, red. A. Meissner, Rzeszów 1989, s. 71-74.

na szkoły ludowe – pospolite oraz stanowiące ich nadbudowę szkoły wydziałowe⁷.

Rola Tarnowa w systemie szkolnictwa ludowego w Galicji wzrosła w latach osiemdziesiątych XIX w. Powiększyła się liczba szkół ludowych i publicznych. W latach 1888-1914 w Tarnowie istniało 12 szkół ludowych. Powstały również szkoły ludowe prywatne, m.in. dwie szkoły urszulańskie: sześcioklasowa (potem ośmioklasowa) szkoła dla pensjonarek i dochodzących i bezpłatna szkoła ludowa⁸. W 1899/1900 r. w okręgu tarnowskim istniało 48 szkół ludowych, 5 prywatnych, z tego 3 żeńskie klasztorne. W życiu kulturalnym miasta i regionu w okresie rozbiorów ważną rolę spełniało ośmioklasowe gimnazjum. Na przełomie XIX i XX w. zauważa się wzmożony napływ uczniów do gimnazjów galicyjskich. Władze miejskie rozpoczęły wówczas starania o otwarcie w Tarnowie drugiego samodzielnego gimnazjum. Rok szkolny 1903/04 zapoczątkował więc działalność drugiego gimnazjum państwowego (męskiego)⁹.

Sprawą kształcenia dziewcząt na poziomie średnim w monarchii habsburskiej zajęto się stosunkowo późno, bo dopiero na początku XX w., powołując do życia szkoły średnie, którym nadano nazwę liceów. Celem ich było udzielanie wykształcenia ogólnego, ze szczególnym uwzględnieniem języków nowożytnych i literatury, „odpowiadającego kobiecemu charakterowi”, na poziomie wyższym niż to czyniły szkoły wydziałowe oraz przygotowanie dziewcząt do pracy zawodowej¹⁰. Pierwszą tego typu żeńską szkołą średnią ogólnokształcącą zorganizowały urszulanki w Tarnowie w 1904 r. W 1911 r., obok liceum żeńskiego, utworzyły ośmioklasowe gimnazjum realne, które w 1922 r. przekształciły na gimnazjum humanistyczne.

Wybuch I wojny światowej przerwał działalność wszystkich szkół tarnowskich. Przerwa w nauczaniu nie trwała długo.

Wkrótce po odzyskaniu niepodległości polskie władze oświatowe przystąpiły do budowy systemu kształcenia nauczycieli szkół powszechnych oraz modernizacji seminariów nauczycielskich.

⁷ *Historia wychowania*, t. II, red. Ł. Kurdybacha, Warszawa 1960, s. 595.

⁸ *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, red. F. Kiryk, Z. Ruta, cz. 2: *Czasy rozbiorów i II Rzeczypospolitej*, Tarnów 1983, s. 304-311.

⁹ *Sprawozdanie z c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania*, Lwów 1900-1912. Pierwsze gimnazjum zostało przekształcone z istniejącej tu kolonii Akademii UJ. Od 1785 r. istniało gimnazjum pięcioklasowe jako I Gimnazjum w Tarnowie.

¹⁰ *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych. Sprawy szkolne*, t. IV, oprac. J. Piwocki, Lwów 1913, s. 333.

7 II 1919 r. został wydany *Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych*, który stabilizował pięcioletnie seminaria nauczycielskie oparte na siedmioklasowej szkole powszechej¹¹. Do 1935 r. w Tarnowie, obok Państwowego Seminarium Nauczycielskiego (męskiego), działały trzy prywatne seminaria nauczycielskie¹².

Przewidując możliwość wysiedlenia z Wielkopolski, urszulanki gnieźnieńskie 18 III 1876 r. zwróciły się z prośbą do Namiestnika Galicji hr. Alfreda Potockiego „o przyjęcie ich i pozwolenie na otwarcie szkoły w Tarnopolu: „Zagrożone przez rząd pruski rozwiązaniem naszego Zgromadzenia, udajemy się z pokorną prośbą do Waszej Ekscelencji o pozwolenie zamieszkania w Galicji. Zamiarem naszym jest osiedlić się w Tarnopolu i założyć tamże szkołę dla panien [...]”¹³. Pismo o podobnej treści zawierające prośbę: „o przyjęcie Konwentu do archidiecezji lwowskiej i o poparcie, ażeby w Tarnopolu szkołę założyć mogły”, wysłały też siostry do arcybiskupa lwowskiego F. Ksawerego Wierchlejskiego¹⁴. Arcybiskup wyraził zgodę na osiedlenie się sióstr w archidiecezji lwowskiej, proponował im jednak taką miejscowość, w której nie było dotąd żadnego klasztoru żeńskiego¹⁵.

Z wielu przedkładanych im propozycji urszulanki wybrały Tarnów. Osiedliły się w tym mieście dzięki wpływom ówczesnego Namiestnika Galicji hr. A. Potockiego, księcia E. Sanguszko i J. Krasickiego, jego plenipotentą, którego córki były pensjonarkami u urszulanek w Gnieźnie¹⁶. Ze szczególną życzliwością siostry zostały przyjęte przez ks. biskupa A. Pukalskiego, Kapitułę Katedralną i duchowieństwo.

Po burzliwej dyskusji zgodę na osiedlenie się urszulanek w Tarnowie wyraziła również Rada Miejska Tarnowa. Sesja Rady, która odbyła się w lutym 1877 r., miała ożywiony charakter z tego powodu, iż osiedleniu się urszulanek w mieście, a zwłaszcza prowadzeniu przez nie szkoły, sprzeciwiali się dyrektor B. Trzaskowski i profesorowie gimnazjum męskiego. Oba-

¹¹ Dz. Urz. Min. WRiOP z 1919 r., nr 2, poz. 3, s. 32.

¹² 1. *Prywatne Seminarium Nauczycielskie Żeńskie im. bł. Kingi*, 2. *Prywatne Seminarium Nauczycielskie Żeńskie im. św. Jadwigi*, 3. *Prywatne Seminarium Nauczycielskie im. św. Anieli*.

¹³ Archiwum Tarnowskie (dalej: AT), A. II-1, Wniosek do Namiestnika A. Potockiego. L. 4 (rkps).

¹⁴ AT, A. II-1, Prośba o przyjęcie do diecezji tarnowskiej. L. 5 (rkps).

¹⁵ AT, A. II-1, Arcybiskup lwowski przyjmuje klasztor do Galicji. L. 8 (rkps).

¹⁶ AT, A. II-1, Kronika PP Urszulanek w Gnieźnie (1868-1878) oraz Kronika Klasztoru w Tarnowie. 5 VIII 1877-22VII 1899, s. 203-204 (rkps).

wiali się oni konkurencji dla istniejącego w Tarnowie gimnazjum żeńskiego. Wniosek za przyjęciem urszulanek poparło duchowieństwo, kupcy i radcy żydowscy¹⁷.

Sprawą przeniesienia klasztoru z Gniezna do Tarnowa kierowała ówczesna przełożona gnieźnieńska m. Antonina Bronikowska. Na jej ręce Komitet Obywatelski miasta Gniezna złożył w imieniu całego społeczeństwa adres następującej treści:

[...] w dowód głębokiej czci, rzeczowego uznania i wdzięczności za dziewięcioletnią działalność w pierwszej Stolicy Piastów, jaką Siostry świadczyły Ojczyźnie, zaszczerpiając w setkach córek polskich ducha czci Boga, miłości Ojczyzny, poczucia obowiązku i wszelkich cnót domowych i towarzyskich [...]"

Spółeczeństwo m. Gniezna¹⁸

Z powodu konieczności wyjazdu sióstr wyrażano żal i ubolewanie.

Wydalenie PP. Urszulanek z Gniezna nie małe wywołało wstrząśnięcie w umysłach naszych. Zdarzenie to smutne stało się równocześnie przebieżem wartości naszej moralnej [...]. Pensjonat Urszulanek odpowiadał wszelkim wymaganiom rządowym i trudno będzie takie siły naukowe w Gnieźnie zastąpić. Zakład ten utrzymywany przez Siostry same i żadnej subwencji nie pobierał, gminne podatki opłacał, popierał rzemieślników i kupców, do rozwoju miasta w wysokim stopniu się przyczyniał [...]. Zakład Urszulanek gnieźnieńskich był niejako warownią chrześcijańskiego i polskiego wychowania¹⁹.

Podkreślano wielkie zasługi sióstr w dziedzinie wychowania. Gazeta krakowska „Czas” z dnia 1 VII 1877 r. odnotowała: „iż wszystkie pisma poznańskie bez różnicy stronnictwa i barwy wyrażały się z największym uznaniem dla zasług tego klasztoru w kierunku edukacyjnym i najgorętszy żal z powodu ich wypędzenia”²⁰.

¹⁷ AT, A. II-1, *Z Konsystorza Biskupiego z Tarnowa. Przyjęcie Zakonu do diecezji tarnowskiej* (rkps). „Konsystorz Biskupi oznajmia, że osiedlenie się Sióstr Urszulanek w tutejszej Diecezji nie tylko żadnej ze strony władzy Diecezji i duchowieństwa nie stawia przeszkody, ale także z uprzejmością do Diecezji przyjmuje [...]”.

¹⁸ F. B r o n i k o w s k a, *Urszulanki w Polsce*, oprac. z rękopisów pośmiertnych i materiałów zebranych przez C. Łubieńską, cz. 1: *W Tarnowie*, Warszawa 1937-39 (mps AT), s. 18.

¹⁹ AT, A. I-1, *Kronika...*, s. 181-196. Por. W. W y s t ę p s k i, *Urszulanki uczyły w Gnieźnie*, „Przewodnik Katolicki” 1986, nr 11, s. 8.

²⁰ N. J. Ł u k o w s k i, *PP. Urszulanki w Wielkopolsce*, Gniezno 1977, s. 9-10; por. S. K a r w o w s k i, *Gniezno*, „Roczniki Towarzystwa Nauk Poznańskiego” 1982, s. 534-535: Zakłady Naukowe – Urszulanki; zob. też: „Kurier Poznański” z 1877, nr 150.

Po tak serdecznym pożegnaniu przez społeczeństwo gnieźnieńskie urszulanki przybyły do Tarnowa w dwóch grupach 5 i 11 lipca 1877 r. Ogółem przyjechało 17 sióstr. Na dworcu powitał siostry książę E. Sanguszko z J. Krasickim, którzy powozami odwieźli siostry do zakupionego domu przy ulicy Ogrodowej²¹. Odległość z Gniezna do Tarnowa była znaczna. Oba miasta oddzielały granice zaborów, siostry jednak nadal utrzymywały kontakt ze społeczeństwem gnieźnieńskim.

W pensjonacie tarnowskim przebywało kilka córek Wielkopolan. W następnych latach tamtejsi dobroczyńcy przesyłali też ofiary na kaplicę i rozbudowę domu. Trudne początkowo warunki nie osłabiły jednak zapału wychowawczego sióstr. Najpierw przystąpiły one do urządzenia prowizorycznej kaplicy (potem do budowy nowej) oraz czyniły przygotowania do pracy wychowawczej. Po przybyciu do Tarnowa ówczesna przełożona tarnowska, m. Walentyna Lisiecka, wysłała do Ministerstwa Wyznań i Oświecenia do Wiednia oraz do Rady Szkolnej Krajowej i Rady Szkolnej Okręgowej podania z prośbą o urzędowe pozwolenie na otwarcie szkoły oraz nostryfikację załączonych świadectw nauczycielskich zakonnic²².

Bez oficjalnego pozwolenia siostry otworzyły szkołę już 3 IX 1877 r. Naukę w szkole rozpoczęło 12 pensjonarek i 60 uczennic przychodzących²³. Do prowadzenia szkoły potrzebne było nie tylko oficjalne pozwolenie Min. WiO, ale również uzyskanie obywatelstwa austriackiego i prawo pobytu w Galicji. Dzięki pomocy Kurii Biskupiej w Tarnowie, poparciu rodziny Sanguszków i innych dobroczyńców, siostry nie musiały długo czekać na uprawnienia. 11 XI 1877 r. otrzymały pozwolenie Min. WiO na przyjęcie obywatelstwa austriackiego i osiedlenie się w Galicji, a 11 I 1878 r. zezwolenie c.k. RSK na prowadzenie szkoły i pensjonatu²⁴. Otworzyły więc sześcioklasową szkołę dla pensjonarek i dochodzących. Szkoła tarnowska zachowała charakter takiej szkoły, jaką siostry prowadziły w Gnieźnie.

W dobie autonomii szkolnictwo elementarne zaboru austriackiego opierało się na zasadach organizacyjnych i programowych ustalonych przez Sejm Galicyjski i Radę Szkolną Krajową. Ustawa z dnia 23 V 1895 r. różnicowała szkoły nie tylko według programu, ale też według czasu trwania nauki. Mimo

²¹ AT, A. I-1, *Kronika*, s. 197-199.

²² AT, A. II-2, Prośby o pozwolenie otwarcia szkoły. L. 24, L. 18, L. 27 (rkps).

²³ AT, A. I-1, *Kronika*, s. 210.

²⁴ AT, A. II-2, Reskrypt z dn. 16 XII 1877 r. L. 6458 upoważniający do założenia i utrzymania szkoły (rkps). Reskrypt ten został wydany 16 XII 1877 r., ale siostry otrzymały go dopiero 11 I 1878 r.

że nauczanie w szkołach mogło odbywać się w języku polskim, to jednak duch wychowania pozostał nadal ten sam. Szkoła miała wychowywać lojalnych obywateli wobec władzy cesarskiej i ustroju państwa Habsburgów. Na terenie Galicji obok szkolnictwa państwowego funkcjonowały również żeńskie szkoły ludowe organizowane i prowadzone przez zgromadzenia zakonne, np. siostry benedyktyнки, sercanki.

Oprócz szkół ludowych pospolicitych zakony prowadziły szkoły wydziałowe, kursy doksztalające, seminaria nauczycielskie²⁵. Od samego początku siostry urszulanki w Tarnowie zajmowały się nauczaniem na poziomie podstawowym. Istniejąca od roku szkolnego 1877/78 sześcioklasowa Szkoła Prywatna „Wyższa” obejmowała m.in. zakres programu szkoły elementarnej czteroklasowej. Pod koniec XIX w. w odpowiedzi na potrzeby społeczeństwa tarnowskiego, a zarazem zgodnie z tradycją zakonu, siostry prowadziły, obok istniejącej szkoły dla młodzieży z warstw wyższych, bezpłatną szkołę ludową dla dzieci ubogich. Nauka odbywała się w budynku zakupionym przez ks. kanonika Karola Krausa i panią Witteler, matkę jednej z zakonnicek. We wrześniu 1895 r. siostry otrzymały zezwolenie Rady Szkolnej Krajowej na otwarcie prywatnej czteroklasowej Ludowej Szkoły Żeńskiej typu miejskiego. Praw publiczności po raz pierwszy Min. WiO udzieliło szkole w 1897 r., ale tylko dla klasy pierwszej i drugiej. Pozostałe klasy, trzecia i czwarta, otrzymały to prawo w 1900 r.²⁶ W tym też roku przełożona poprosiła RSK o pozwolenie na otwarcie klasy piątej i szóstej przy tejże czteroklasowej Szkole Ludowej (Pospolitej)²⁷. Ze względu na brak danych nie można odpowiedzieć w pełni twierdząco, czy istniały te klasy. W katalogach z tego okresu, w których brakuje kilkunastu stron, a przede wszystkim karty tytułowej, obok istniejącej nazwy „czteroklasowa Żeńska Szkoła Ludowa”, pojawia się nazwa „Szkoły Ludowej Sześcioklasowej”. Można więc przypuszczać, że istniały klasy piąta i szósta, ale bez praw publicznych, a nawet może bez urzędowego zezwolenia Min. WiO. Sprawozdania roczne z następnych lat podają informacje zgodne co do istniejącej wówczas czteroklasowej Szkoły Ludowej Pospolitej²⁸.

²⁵ Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej z 1897 r. nr 57. Ustawa z dn. 23 V 1895 r., *O Zakładaniu i urządzaniu publicznych szkół ludowych i obowiązku posyłania do nich dzieci*.

²⁶ AT, A. II-6, RSK przyznaje prawa publiczności kl III i IV Szkoły Pospolitej na podstawie rozporządzenia c.k. Min. WiO z dn. 12 X 1872 r. L. 1773. Reskrypt z dn. 1 IX 1900 r. L. 1599 (rkps).

²⁷ AT, A. II-6, Prośba do c.k. RSK o pozwolenie otwarcia kl V i VI przy 4-klasowej Szkole Pospolitej z dn. 7 VIII 1900 r. L. 9 (rkps).

²⁸ AT, A. II-7, Sprawozdanie z dn. 8 VIII 1904 r. L. 20 (rkps). „Oprócz Szkoły Wyższej

Pewne zmiany w urszulańskim szkolnictwie nastąpiły w 1906/1907 r. Z chwilą powstania liceum zaistniała potrzeba utworzenia szkoły elementarnej przygotowującej do niego młodzież żeńską. Dlatego 16 sierpnia 1907 r. przełożona poprosiła Radę Szkolną Okręgową (RSO) o pozwolenie otwarcia drugiej szkoły elementarnej. Miała to być Czteroklasowa Szkoła Pensjonatowa Przygotowawcza do Liceum, której prawa publiczne przyznało Min. WiO reskryptem z dn. 23 X 1908 r. „począwszy od roku szkolnego 1908/9 w myśl paragrafu 72 państwowej ustawy szkolnej z dn. 14 V 1869 r.”²⁹ Tak więc siostry urszulanki do 1918 r. prowadziły dwie szkoły elementarne typu wyższego z prawem publiczności³⁰. Wybuch I wojny światowej przerwał naukę w roku szk. 1914/15, pomieszczenia szkolne zostały zamienione na szpital wojskowy. Jednakże katalog z tego okresu odnotowuje kilka uczennic uczęszczających na zajęcia w tym trudnym okresie³¹. W chwili odzyskania niepodległości w 1918 r. szkolnictwo powszechne w Polsce było zróżnicowane pod względem organizacyjnym, programowym i dydaktycznym. Pierwsze reformy przeprowadzone w 1919 r. wprowadzał m.in. „Dekret o obowiązku szkolnym z dn. 7 II 1919 r.”³²

W związku z przemianami, jakie dokonały się w polskiej szkole w omawianym okresie, nastąpiły również zmiany w urszulańskim szkolnictwie tarnowskim. Po przeprowadzonej reformie w 1919 r. likwidacji uległa dawna Czteroklasowa Szkoła Pensjonatowa. Od roku szkolnego 1919/20 istniała już tylko jedna „Szkoła Ludowa Czteroklasowa Żeńska Sióstr Urszulanek”, przekształcona w 1922 r. w Szkołę „Powszechną”, przyjęta na „etat państwowy”, której kierowniczką była m. Ludmiła Rozsay. W latach dwudziestych od 1925 r., po zorganizowaniu Seminarium Nauczycielskiego, wspomniana Szkoła Powszechna stanowiła „Szkołę Ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim”. Szkoła ta przez cały okres swej działalności posiadała prawa publiczne.

Ustawa o ustroju szkolnictwa z dn. 11 III 1932 r. stanowiła podstawę ustrojowo-organizacyjną dla wszystkich szkół i instytucji wychowawczych.

Żeńskiej 8-klasowej istnieje w tutejszym Zakładzie «Szkoła 4-klasowa Ludowa Pospolita» z prawem publiczności na mocy reskryptu c.k. RSK z dn. 13 VIII 1900 r.”. Zob. też: Wykazy statystyczne z 1905 r. L. 17-23 i z lat następujących, tj. 1906-1909 (rkps).

²⁹ AT, Sz. C. II-4, Reskrypt z dn. 23 X 1908 r. L. 39963 (rkps).

³⁰ 1/4-klasowa Szkoła Żeńska Prywatna przy Liceum typu wyższego z prawem publiczności i 2/4-klasowa Szkoła Ludowa Pospolita typu wyższego z prawem publiczności.

³¹ AT, Sz. C. I-24, Katalog klasowy Szkoły Ludowej.

³² Dz.U. Min. WRiOP z 1919 r., nr 2, poz. 2. „Dekret o obowiązku szkolnym” zatwierdzony został konstytucyjnie przez Sejm Ustawodawczy w 1919 r.

Nastąpiły nowe zmiany w szkolnictwie elementarnym. Istniejąca od 1932 r. w Tarnowie Czteroklasowa Szkoła Powszechna została przekształcona na Sześcioklasową Szkołę Powszechną (rozwojową). Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego rozporządzeniem z dn. 14 IX 1932 r. udzieliło siostronom zezwolenia na otwarcie piątego oddziału.

16 III 1934 r. siostry otrzymały kolejne pismo potwierdzające prawo do dalszego prowadzenia szkoły, ponieważ „spełniło Zgromadzenie warunki przewidziane we wstępie ustawy 1 art. 2 z dn. 11 III 1932 r. i rozporządzeniu Min. WRiOP z dn. 7 VI 1932 r. (Dz.U. R.P.nr 50, poz. 473)”³³. Na prośbę skierowaną przez Zgromadzenie tarnowskie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego szkoła uzyskała „aż do odwołania uprawnienia publicznych szkół powszechnych III stopnia”³⁴.

Naukę w szkole powszechej kontynuowano również po II wonie światowej, od 1945 r. aż do zamknięcia jej przez władze Polski Ludowej w roku szk. 1948/49.

Powyżej został przedstawiony rozwój szkoły powszechnej w Tarnowie. Jednak charakterystyczny dla szkolnictwa urszulańskiego jest fakt, że zaraz po przybyciu do Tarnowa siostry zajęły się wykształceniem na poziomie średnim i wychowaniem dziewcząt. Wprawdzie pierwszą żeńską szkołę średnią typu licealnego zorganizowały dopiero w 1904 r., w rzeczywistości jednak już od 1877/78 r. prowadziły one szkołę „wyższą” prywatną, która tylko w głównych zarysach odpowiadała programowi szkół rządowych. Upoważnienie do założenia i utrzymania szkoły prywatnej zakład otrzymał 16 XII 1877 r. od c.k. RSK. W terminologii szkolnej austriackiej, podobnie jak inne szkoły żeńskie prywatne, nosiła ona nazwę „szkoły ludowej”³⁵.

Poziom nauki w szkole urszulańskiej był jednak zawsze wyższy od poziomu w typowych szkołach ludowych. Stwierdził to m.in. inspektor ówczesny G. Habura w czasie przeprowadzonej wizytacji w 1878 r. w tamtejszym Zakładzie.

Na jego wniosek i na prośbę przełożonej Zakładu, złożoną 1 VIII 1881 r.³⁶ o zezwolenie na zmianę sześcioklasowej na ośmioklasową „Wyższą Szkołę Wydziałową”, szkoła otrzymała takie zezwolenie reskryptem

³³ AT, Sz. C. II-4, Reskrypt Nr I-323/34 z dn. 16 III 1934 r. (rkps).

³⁴ AT, Sz. C. II-4, Rozporządzenie Min. WRiOP z dn. 16 XII 1936 r., nr II-P 9377/38. O nadaniu prywatnym szkołom powszechnym uprawnień publicznych szkół powszechnych, Dz.U. Min. WRiOP z dn. 1936 r. Nr 11.

³⁵ AT, A. II-4, Kopia dokumentu L. 6458 (rkps).

³⁶ AT, A. II-2, Prośba do c.k. RSK o zezwolenie na zmianę. L. 11 (rkps).

z dn. 12 IX 1881 r.³⁷ Zakład liczył 8 klas, klasa pierwsza obejmowała dwa lata nauki. Po ukończeniu tej ośmioklasowej szkoły dziewczęta, które pragnęły zdobyć wyższe wykształcenie, uczęszczały do selekty. Jej zadaniem było przygotowanie do egzaminu dojrzałości w seminarium nauczycielskim, uprawniającego do nauczania w szkołach ludowych.

Wyższa Szkoła Ośmioklasowa Prywatna sióstr urszulanek w Tarnowie istniała wprawdzie do 1906/1907 r., w istocie jednak już od 1904 r. rozpoczął się stopniowy proces przekształcania jej w liceum. W odpowiedzi na prośbę przełożonej z dn. 27 VIII 1904 r. RSK zezwoliła na przekształcenie klasy czwartej i piątej na pierwszą licealną³⁸. W następnych latach kolejne klasy ustępowały co roku rozwijającemu się liceum. Tak więc w 1906/1907 r. trzy klasy niższe z dwuletnią klasą pierwszą utworzyły wspomnianą już czteroklasową Szkołę Przygotowawczą do Liceum, poszerzonego w roku następnym o klasę szóstą. Liceum liczyło więc 6 klas, każda o rocznym kursie nauczania. Min. WiO reskryptem z dn. 8 XII 1907 r. udzieliło praw publicznych na rok szkolny 1907/1908 klasom I-V. Od 1909 r. liceum posiadało prawo odbywania egzaminu i wydawania świadectw dojrzałości³⁹. Nauka w nim kończyła się egzaminem dojrzałości, który jednak nie dawał absolwentkom uprawnień do podejmowania studiów wyższych, uprawniał tylko do wstępu na wyższe uczelnie w charakterze wolnych słuchaczek. Licea żeńskie stanowiły typ pośredni między szkołą wydziałową a typową szkołą średnią ogólnokształcącą. W 1904/1905 r. w Galicji działało 9 szkół typu licealnego. Wszystkie one były instytucjami prywatnymi z prawem publiczności. Początkowo cieszyły się dużym powodzeniem. Powoli jednak zaczęła wzrastać liczba prywatnych gimnazjów żeńskich. W 1908/1909 r. istniało 8 gimnazjów żeńskich i 12 liceów (zob. tab. 1).

Stosunkowo szybko licea traciły znaczenie na korzyść gimnazjum. Frekwencja w liceach zaczęła maleć, a w gimnazjach rosnąć. Wynik tego współzawodnictwa był następujący: w 1911/12 r. w Galicji było 11 liceów a 21 gimnazjów żeńskich, z tego 5 urszulańskich⁴⁰. Obliczając przeciętną w obu typach szkół średnich dodać należy jeszcze jedno spostrzeżenie. W roku

³⁷ AT, A. II-4, Reskrypt zezwalający na przekształcenie szkoły. L. 7592 (rkps).

³⁸ AT, A. II-11, RSK zezwalała na przekształcenie kl. IV na I licealną. Pismo z dn. 16 IX 1904 r. (rkps).

³⁹ AT, Sz. B. II-4, Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Realnego PP. Urszulanek w Tarnowie za rok szkolny 1912/13, Tarnów 1913, s. 33.

⁴⁰ Gimnazja urszulańskie w Galicji w roku szkolnym 1911/12 były w Krakowie, Kołomyi, Lwowie, Stanisławowie, Tarnowie.

1908/1909 i 1909/1910 była ona największa zarówno w liceum, jak i w gimnazjum. Świadczyć to może o większym zainteresowaniu studiami wyższymi wśród młodzieży żeńskiej.

Tab. 1. Statystyka porównawcza liczb uczennic w galicyjskich szkołach średnich ogólnokształcących w latach 1902/03-1911/12

Rok szkolny	Gimnazjum			Liceum		
	liczba			liczba		
	szkół	uczennic	przeciętna	szkół	uczennic	przeciętna
1902/03	4	286	72	6	96	16
1903/04	4	382	96	9	377	42
1904/05	5	536	107	9	580	64
1905/06	7	732	105	10	727	73
1906/07	8	1040	130	11	948	86
1907/08	8	1305	163	11	1095	100
1908/09	8	1511	189	12	1195	100
1909/10	10	1784	178	12	1318	110
1910/11	13	1949	150	12	1312	109
1911/12	21	2630	125	11	1189	108

Źródło: Sprawozdanie c.k. RSK za lata 1902/03-1911/12, Lwów 1904-1913.

Popularność gimnazjów żeńskich w Galicji wzrosła zwłaszcza od 1909 r, dzięki stworzeniu przez Min. WiO nowego typu gimnazjum – gimnazjum realnego. Miało ono charakter pośredni między gimnazjum humanistycznym a szkołą realną. Otwierało wstęp na wyższe uczelnie. Już w 1908 r. domagano się od rządu założenia w Galicji przynajmniej jednego takiego zakładu. Odpowiedzią na to zapotrzebowanie było m.in. utworzenie przez siostry urszulanki w roku szkolnym 1911/12 Gimnazjum Realnego, dla którego uzyskały prawa publiczne, odnawiane co roku⁴¹. Gimnazjum Realne umożliwiała wychowankom wstęp na wyższe uczelnie. Nowa urszulańska szkoła rozwijała się stopniowo, z każdym rokiem przybywały kolejne klasy.

Od roku szk. 1918/19 gimnazjum posiadało już 8 klas. W tym też roku odbył się pierwszy egzamin dojrzałości. Gimnazjalny typ szkoły stanowił ostatni etap rozwoju w Tarnowie szkoły żeńskiej średniej w okresie autonomii.

⁴¹ AT, Sz. B. II-2, Otwarcie Gimnazjum Realnego i roczne prawa publiczności dla szkoły – 1911-1936 (rkps).

Po odzyskaniu niepodległości sprawą równie ważną, jak wprowadzenie obowiązku szkolnego, było zreformowanie szkoły średniej ogólnokształcącej. Zaczęły zanikać licea, szkolnictwo średnie ogólnokształcące podzielono na dwa główne typy: gimnazja matematyczno-przyrodnicze i humanistyczne. Zmiany w urszulańskim szkolnictwie średnim miały miejsce również w Tarnowie. Pierwsza klasa liceum przestała istnieć już w 1921/22 r.⁴² Rok ten stanowił początek seminarium nauczycielskiego. Spełniło się pragnienie sióstr, które już dwukrotnie prosiły o zorganizowanie tego seminarium. Chęć jego utworzenia wynikała z tradycji zakonu, którego celem było nie tylko wychowywanie i nauczanie dzieci i młodzieży żeńskiej, lecz także kształcenie młodych nauczycielek świeckich o światopoglądzie katolickim. W odrodzonym państwie polskim w szkołach pracowało wiele nauczycielek bez kwalifikacji zawodowych.

Na mocy dekretu wydanego 7 II 1919 r. zaczęto organizować seminaria nauczycielskie. W odpowiedzi na zapotrzebowanie na siły pedagogiczne do szkół powszechnych, w 1921 r. urszulanki utworzyły pierwszy kurs Prywatnego Seminarium Nauczycielskiego im. św. Anieli, które działało do 1935 r. Po reformie z 1932 r., w której państwo zastrzegło sobie prawo prowadzenia szkół pedagogicznych, Prywatne Seminarium sióstr urszulanek w Tarnowie uległo stopniowej likwidacji. Wprawdzie prywatne zakłady kształcenia nauczycieli mogły zachować kursy początkowe, jednak musiały się liczyć z faktem, że „absolwentki nie będą mogły składać egzaminów końcowych i nie będą miały żadnych uprawnień zawodowych”⁴³.

W latach dwudziestych przekształceniu uległo również Gimnazjum Realne sióstr urszulanek w Tarnowie, od 1922/23 r. zamienione na Ośmioklasowe Gimnazjum Humanistyczne.

Proces reorganizacji szkoły średniej ogólnokształcącej w Polsce, rozpoczęty w ramach reformy „jędrzejewiczowskiej” 1932 r., doprowadził do ponownych przemian w szkolnictwie⁴⁴. Dokonywał się on w następujący sposób. W 1932/33 r. wstrzymano przyjmowanie kandydatów do klas pierwszych, a z końcem tego roku zniesiono klasy drugie. Natomiast na początku roku szk. 1933/34 Min. WRiOP przekształciło klasy trzecie na klasy pierwsze nowego typu. Gimnazjum było czteroletnie. Tymczasem pełny cykl szkoły średniej ogólnokształcącej miał obejmować okres sześciu lat. Absolwenci,

⁴² AT, Sz. B. I-41, Katalogi główne Liceum Żeńskiego za rok szkolny 1921/22.

⁴³ AT, Sz. B. II-16, Pismo z dn. 27 IV 1932 r. (rkps).

⁴⁴ *Historia wychowania*, t. I, red. J. Miąso, Warszawa 1980, s. 79.

którzy w 1937 r. kończyli czteroletnie gimnazjum nowego typu, przechodzili z początkiem roku szk. 1937/38 do dwuletniego liceum ogólnokształcącego lub zawodowego.

Proces tworzenia sześciolletniej szkoły średniej ogólnokształcącej został ukończony w 1938/39 r. W tym też roku po raz pierwszy i ostatni zarazem w dziejach II Rzeczypospolitej uczniowie zdawali maturę według reformy z 1932 r. Powyższe zmiany nie ominęły także szkół urszulańskich.

W roku szk. 1933/34 rozpoczęło swoją działalność czteroletnie Gimnazjum Ogólnokształcące przekształcone z ośmioletniego Gimnazjum Humanistycznego. Trzy lata później siostry uzyskały pozwolenie na otwarcie Liceum Ogólnokształcącego z wydziałem humanistycznym i matematyczno-przyrodniczym, prowadziły jednak tylko liceum humanistyczne. W 1937 r. Min. WRiOP rozporządzeniem z dn. 13 VII 1932 r. nadało również pełne prawa Liceum Ogólnokształcącemu⁴⁵.

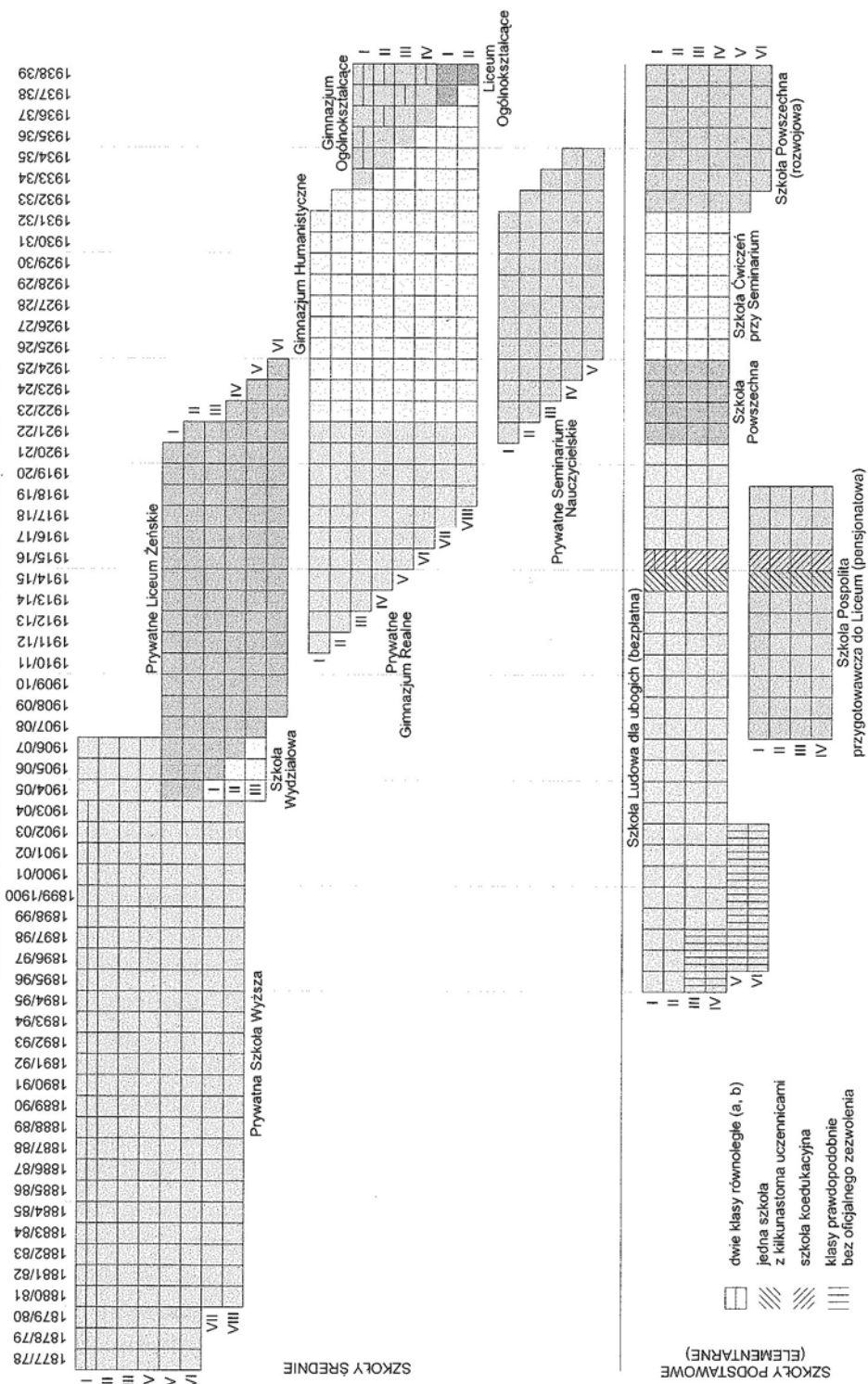
Dom w Tarnowie, do którego przybyły urszulanki w 1877 r., zakupiony przez ks. infułata K. Krausa i rodzinę Witteler, znajdował się przy ulicy Ogrodowej. 8 VIII 1885 r. siostry otrzymały od ks. kard. M. Ledóchowskiego z Rzymu zezwolenie na kanoniczną erekcję klasztoru w Tarnowie⁴⁶. Powoli rozwijający się zakład naukowo-wychowawczy zyskiwał sobie uznanie władz szkolnych i zaufanie społeczeństwa. Do pensjonatu i do szkół coraz liczniej zaczęły przybywać uczennice z różnych stron kraju. Wobec wzrastającej liczby uczennic, jak również zmian organizacyjnych szkoły, zakupiony dom stawał się za ciasny i trzeba było myśleć o jego rozbudowie lub budowie nowego. Rozbudowę budynku szkolnego rozpoczęto w końcu lat osiemdziesiątych XIX w. Najpierw wybudowano kaplicę. W 1882 r. zakupiono dom z ogrodem, a następnie parcele i nieruchomości na terenie Strusiny, w Błoniu, Koszycach i tzw. „Mermelówkę”.

Strukturę szkół urszulańskich i liczbę uczennic w Tarnowie w latach 1877-1939 przedstawiają poniższe wykresy.

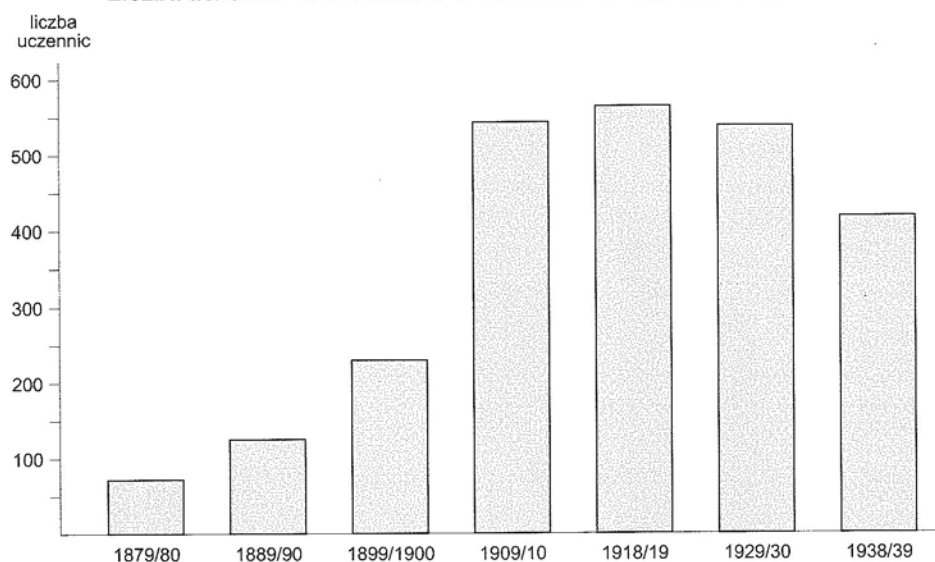
⁴⁵ AT, Sz. B. II-18, Nadanie uprawnień liceum. Nr II-20129/37. Liceum siostry prowadziły także po II wojnie światowej – do całkowitej jego likwidacji w 1953 r. Pełne prawa państwowe urszulańska szkoła średnia w Tarnowie posiadała do 1949 r.

⁴⁶ AT, A. III-3, Kopia aktu erekcyjnego z dn. 8 VIII 1885 r. (rkps).

STRUKTURA SZKÓŁ URSZULAŃSKICH W TARNOWIE W LATACH 1877-1939

Opracowano na podstawie: akta domu tarnowskiego, akta szkolne oraz katalogi poszczególnych typów szkół.

Liczba uczennic w szkołach urszulańskich w Tarnowie w latach 1879-1939

Opracowano na podstawie: katalogi i wykazy statystyczne urszulańskich szkół elementarnych (powszechnych) i średnich w Tarnobrzegu.

W 1884 r. na parcelach Strusiny siostry wybudowały szkołę imienia św. Urszuli. Z magistratu miasta Tarnobrzegu uzyskały też zgodę na rozbudowę domu zamieszkanego przez zgromadzenie – tzw. „klauzury”. Wydatki na te cele można było uregulować dzięki uzyskanej pożyczce i ofiarności dobroczyńców. Z chwilą otwarcia sześcioklasowego liceum w 1907 r. dobudowano nowe dwupiętrowe skrzydło – pomieszczenie dla pensjonatu.

Mieściła się też w nim m.in. dyrekcja i pokój profesorski, a na parterze sala gimnastyczna. Dokładny opis kompleksu klasztornej zamieszczony został w sprawozdaniu rocznym z 1919/20 r. Na jego podstawie można dowiedzieć się o istnieniu dwóch dwupiętrowych budynków przeznaczonych na użytek szkoły. Mieściło się w nim 14 sal szkolnych, 2 sale rekreacyjne, 1 sala konferencyjna, 1 pracownia chemiczna oraz 1 sala rysunkowa. W Zakładzie, będącym własnością zgromadzenia sióstr urszulanek, znajdowały się też urządzenia wodociągowe, gazowe i elektryczne. Obok ogrodu był plac tenisowy. W 1924 r. oddano do użytku nowy gmach wybudowany dla seminarium nauczycielskiego. Widać więc, że w 1923/24 r. cały kompleks budyn-

ków urszulańskich znajdujących się przy ulicy Focha⁴⁷, składał się z kaplicy, 4 kamienic w tym 3 dwupiętrowych, jednej parterowej, przy jednej z nich był dwumorgowy ogród. W budynku parterowym mieściła się szkoła powszechna. Z chwilą przekształcenia jej w 1932 r. z czteroklasowej na sześcioklasową uczennice tejże szkoły przeniosły się do nowego budynku. Na miejscu parterowego domu powstał nowy trzypiętrowy gmach. Na parterze, obok hallu i rozmównicy, mieściła się sala rekreacyjna i szatnia zarówno dla szkoły powszechnej, jak i średniej. Na pierwszym piętrze były 2 klasy, dwupiętrowa aula, czytelnia, pokój nauczycielski i służbowy. Piętro trzecie zajmowały: pracownia robót ręcznych i kobiecych bogato wyposażona w przyrządy do prac w papierze, drewnie, szkłe, metalu i w maszyny do szycia oraz dwa pokoje zamieszkałe przez nauczycielki. Na tym piętrze znajdował się też balkon auli. W budynku seminarium i gimnazjum urządzono sale lekcyjne. Były to duże, jasne pomieszczenia. Szkoła dysponowała także różnymi gabinetami i pracowniami. Poniższy wykaz w pewnym stopniu obrazuje jej wyposażenie.

WYKAZ 1.
WYPOSAŻENIE SZKÓŁ URSZULAŃSKICH W TARNOWIE⁴⁸

1. Pracownia polonistyczna zaopatrzona w cenne dzieła, słowniki, encyklopedie i wartościowe prace uczennic z dziedziny kultury polskiej, wykonane w formie albumów.
2. Pracownia geograficzna połączona z gabinetem krajoznawczym zawierającym kolekcję map ściennych i mapek konturowych do ćwiczeń wraz z mapkami do historii i geologii oraz kolekcję przeźroczy (urządzona według ostatnich wymagań Kuratorium przez m. Sz. Chruniów).
3. Pracownia biologiczna wraz z akwariem i terrariami, mikroskopami dla uczniów i mikroskopem bardziej precyzyjnym przeznaczonym do nauki botaniki, z kompletami do ćwiczeń, z okazami zwierząt morskich i ptaków krajowych i egzotycznych oraz szkieletami zwierząt domowych.
4. Pracownia i gabinet fizyczny z najnowszymi urządzeniami służącymi do pokazów i ćwiczeń.

⁴⁷ Dawnej Ogrodowej, a obecnie Bema 13.

⁴⁸ AT, A. IV-2, Kwestionariusz badawczy Zakładu Urszulanek w Tarnowie (1939).

5. Gabinet chemiczny z bogatym zbiorem okazów do mineralogii, geologii, paleontologii, zbieranych i oznaczanych przez uczennice pod kierunkiem nauczycielki (do tego celu służyły atlasy i przewodniki kieszonkowe).
6. Sala rysunkowa (tu m.in. powstały Stacje Drogi Krzyżowej oraz różne obrazy o treści religijnej).
7. Sala muzyczna wraz z fortepianem oraz pulpitemi do gry na skrzypcach (ok. 20-25) – z tablicami nutowymi.
8. Sala teatralna połączona z uczelnią pensjonarek, jednocześnie służąca za przechowalnię rekwizytów teatralnych.
9. Sala gimnastyczna bogato wyposażona w przyrządy gimnastyczne.
10. Gabinet lekarski.
11. Biblioteka uczniowska i profesorska obejmująca ok. 7-11 tys. dzieł i połączona z czytelnią.
12. Świetlica, sala rekreacyjna i sala harcerska.
13. Pracownia robót ręcznych i kobiecych.
14. Pokoje: profesorski i służbowy.
15. Gabinety (kancelarie) dyrektorskie.

Powierzchnia lokalu szkolnego w 1930/31 r. wynosiła 1583 m. Powierzchnia sal była zróżnicowana od 30 m do 100 m. Jak już wspomniano, przy zakładzie znajdował się park szkolny. Ze względu na istniejące w nim okazy flory krajowej i zagranicznej, jak np. cis, modrzew, japońskie wiśnie, figi, oliwki, magnolie, morwy (te ostatnie służyły do hodowli jedwabników), miał charakter ogrodu botanicznego. W jego frontowej części znajdował się klomb z tujami. Do ćwiczeń gimnastycznych i zabaw służyły dziewczętom dwa boiska i kort tenisowy. Plac do ćwiczeń w zimie zamieniano na lodowisko dla łyżwiarek. Obszerna altana umożliwiała prowadzenie lekcji na świeżym powietrzu.

Zakład posiadał własną kaplicę, w której odbywały się nabożeństwa szkolne oraz kapliczkę do użytku Kongregacji Mariańskiej. Opinie o bardzo dobrych warunkach lokalowych i wyposażeniu Zakładu potwierdzają sprawozdania powizytacyjne z różnych lat. C. K. inspektor L. Geman po przeprowadzonej wizytacji w liceum w 1904 r. stwierdził, że

umieszczenie Zakładu jest bardzo dobre, sale obszerne i jasne, dobrze ogrzewane, korytarze obszerne, dziedziniec i ogród dają wiele miejsca do przechadzek i zabawy [...]. Porządek wszędzie wzorowy. Zakład zaopatrzony jest we wszystkie potrzebne przybory naukowe, posiada gabinety, mapy, obrazy, bibliotekę [...]⁴⁹.

⁴⁹ AT, Sz. B. I-4, Sprawozdanie powizytacyjne z 1904/05 r.

Podobną ocenę znajdujemy w sprawozdaniach powizytacyjnych z lat trzydziestych. Wizytatorzy stwierdzają m.in. „wszelkie urządzenia, internat, pomoce naukowe, klasy, pracownie, sala gimnastyczna są celowo dobrze utrzymane”⁵⁰. „W szkole tej już przy pobieżnym zwiedzaniu uderza przestronność i rzadko spotykana rozbudowa pracowni, estetyczne formy, czystość całości oraz głębokie zrozumienie wielorakich potrzeb nowoczesnej szkoły”⁵¹.

Zarówno rozbudowę Zakładu, jak i jego wyposażenie, finansowano w większości z dochodów własnych szkoły. Nie wystarczały one jednak na pokrycie wszystkich kosztów.

W początkowym okresie następował szybki rozwój domu tarnowskiego i siostry mogły założyć nową fundację w Kołomyi (1899 r.). Pomagały też w wyposażeniu tamtejszego klasztoru, m.in. w urządzeniu kaplicy. W miarę rozbudowy budynków szkolnych, przeprowadzanych remontów i napraw po zniszczeniach wojennych siostry czerpały pomoc finansową również z innych źródeł. Niedobory pokrywały z pożyczek zaciągniętych, np. w 1928/29 r. w Banku Gospodarstwa Krajowego we Lwowie, Banku Gospodarstwa Krajowego w Tarnowie, Banku Rolnym, Kasie Oszczędności i kurii biskupiej. Pożyczki te wynosiły razem 111 647 zł 35 gr. Przyczyną niedoborów w tym okresie było m.in. podniesienie honorariów dla nauczycieli o 25%⁵².

Już w 1897 r. zarząd Prywatnej Szkoły Pospolitej zwrócił się z prośbą do c.k. Dyrekcji Skarbu we Lwowie o uwolnienie domu szkolnego od podatków rządowych, uzasadniając, iż

do szkoły tej przyjmowane są tylko dziewczęta z biednych rodzin lub sieroty, które po części, oprócz bezpłatnej nauki, także ciepłe śniadania i obiady w zimowej porze dostają. Szkoła ta umieszczona jest w budynku, który zarząd szkoły kupił, nie mając żadnego dochodu, tylko wydatki na utrzymanie szkoły⁵³.

Zakłady prywatne istniejące w Galicji mogły starać się o przyznanie subwencji. Wiele szkół korzystało z tego typu pomocy. Ratowały one w części budżet szkoły, tym bardziej, że niektóre uczennice były zwalniane od czesnego. O przyznaniu ich danej szkole decydowały posiadane prawa publiczne. Gdy w 1907 r. siostry otrzymały prawa publiczne dla liceum, niezwłocznie złożyły podanie do Ministerstwa z prośbą o przyznanie subwencji na pomoce naukowe. Podanie to jednak nie zostało uwzględnione. Dopiero w roku szk.

⁵⁰ AT, Sz. B. II-16, Sprawozdanie powizytacyjne z 1932 r.

⁵¹ AT, Sz. B. II-18, Sprawozdanie powizytacyjne z 1937 r.

⁵² APUUR, Ekonomat. Tarnów.

⁵³ AT, A. III-6, Prośba o uwolnienie domu szkolnego od podatków rządowych.

1912/13, na prośbę przełożonej z dn. 14 VI 1912 r., Min. WRiOP asygnowało jednorazową nadzwyczajną dotację w kwocie 3000 k. na zakup środków naukowych (rozporządzenie RSK z dn. 3 VI 1912 r.). Podobną jednorazową subwencję otrzymały siostry w Kołomyi. W następnych latach liceum tarnowskie nie korzystało z takiej pomocy. W 1916 r. w odpowiedzi na pismo przełożonej Min. WRiOP zawiadomiło Dyрекcję szkoły, że „nie została prośba ta uwzględniona ze względu na obecne nadzwyczajne stosunki”⁵⁴. Kolejna prośba Zakładu, skierowana w 1917 r., została uwzględniona. Pozytywną odpowiedź nadesłało Starostwo miasta Tarnowa, zawiadamiając klasztor, że Min. WRiOP przyznało dla liceum subwencję 1000 k.⁵⁵ Nie można jednak w pełni twierdzić, czy szkoła średnia w Tarnowie mimo posiadanych praw publicznych uzyskała ją w następnych latach, jak to było w przypadku innych szkół galicyjskich. Na podstawie istniejących dokumentów można wnioskować, że urszulańska szkoła tarnowska otrzymywała subwencję tylko w niektórych latach.

Inaczej sytuacja przedstawiała się w szkole pospolitej. Dla tej szkoły od 1910 r. siostry dostały roczną subwencję w kwocie 750 k., naznaczoną przez magistrat miasta Tarnowa. Ponadto w 1919 r. otrzymały od magistratu w Tarnowie dodatkową subwencję w wysokości 2000 k.⁵⁶

O budżecie zarówno szkoły, jak i całego domu dokładniej informują sporządzone preliminarze wydatków i zestawienia rachunkowe z poszczególnych lat. Pamiętać jednak należy, że co roku kilkanaście dziewcząt uiszczalo tylko część opłaty za szkołę lub było z niej całkowicie zwolnionych.

Tab. 2. Liczba uczennic w urszulańskich szkołach średnich w Tarnowie korzystających z opłat ulgowych

Liczba uczennic	1923/24	1925/26	1927/28	1929/30	1931/32
ogółem w szkole	285	265	266	269	227
zwolnionych z opłat szkolnych	20	14	16	15	16
korzystających ze zniżek	25	29	30	48	93

Źródło: Statystyki szkół średnich za lata 1923/24-1931/32 Akta szkolne 1924-1932. Sz.B. II-13

⁵⁴ AT, III-9 oraz Ek. I-28, Przyznanie subwencji, L. 12546.

⁵⁵ AT, Sz. B. I-9, Przyznanie subwencji. L. 302339.

⁵⁶ 11 AT, Ek. I-28, Udzielenie subwencji dla „szkółki”.

W następnych latach wzrastała liczba uczennic otrzymujących zniżki, np. w 1930/31 na 286 uczennic korzystało z nich 66, a 15 pobierało naukę bezpłatnie. Natomiast w 1938/39 r. w gimnazjum i liceum 135 wносиło opłatę całkowitą, 130 – zniżkową, a 10 było zwolnionych z opłat. W poszczególnych latach różniło się też czesne, zarówno w szkole średniej, jak i w powszechnej⁵⁷.

Przedstawiony wyżej materiał pozwala stwierdzić, że szkoły urszulańskie były jedynymi szkołami zakonnymi w Tarnowie przez cały okres działalności. Przed przyjazdem urszulanek Tarnów miał jedną szkołę państwową siedmioklasową żeńską, przeorganizowaną później w czteroklasową wydziałową. Wobec rozwoju szkolnictwa żeńskiego, społeczeństwo domagało się średniej szkoły żeńskiej. Przed młodzieżą otwierały się możliwości zdobywania wyższego wykształcenia. W związku z tym urszulanki otworzyły liceum przekształcone z dotychczasowej szkoły wydziałowej. Na terenie Tarnowa była to pierwsza szkoła średnia ogólnokształcąca dla młodzieży żeńskiej.

Urszulanki tarnowskie dążyły również do wychowania i wykształcenia jak najliczniejszych kadr nauczycielek świeckich o światopoglądzie katolickim. Po 1919 r. sprawa kształcenia nauczycieli stała się najważniejszym zagadnieniem oświatowym w nowopowstającym państwie.

Urszulanki mogły otworzyć w 1921 r. Seminarium Nauczycielskie. Seminarium to prowadziły do 1935 r., tj. do ostatecznej likwidacji tego typu szkół zawodowych, dokonanej po przeprowadzonych reformach w szkolnictwie polskim.

Podsumowując, należy zauważyć, że urszulanki w latach 1877-1939 były wierne zasadzie ciągłego postępu i dostosowywały typy szkół, a także metody pracy, do wymagań władz oświatowych oraz potrzeb narodu. W okresie autonomii modernizacja zakonnych żeńskich zakładów wychowawczych szła w dwóch kierunkach: albo siostry otwierały nowy typ szkoły, tj. liceum lub gimnazjum, albo modyfikowały tylko programy, przy zachowaniu dotychczasowego ustroju zakładu. Tę pierwszą drogę wybrały m.in. urszulanki.

Na pomyślny rozwój szkół wpływało zaufanie władz szkolnych i społeczeństwa, wyrażające się m.in. nadawaniem praw publicznych przez cały okres działalności. Wzrastająca liczba uczennic oraz prośba skierowana do sióstr tarnowskich o założenie fundacji w Kołomyi stanowiły również dowód wielkiego uznania dla urszulańskiej pracy dydaktyczno-wychowawczej.

⁵⁷ AT, Sz. B. II-13, do Sz. B. II-16, Statystyki dla szkół średnich za lata 1923/24-1931/32.

THE BEGINNINGS, DEVELOPMENT AND SYSTEM OF URSULINE SCHOOLS
IN TARNÓW IN THE YEARS 1877-1939

S u m m a r y

The article presents the system of schools operated by Ursuline sisters in Tarnów in the years 1877-1939. Its aim is to show the origin, development and system of organization of the schools from their start in 1877 till the outbreak of World War II. History of the schools in Tarnów is presented chronologically within the frames of history of Poland.

In the initial part the character and structure of Ursuline school system is presented against the background of the overall condition of school education. Elementary and secondary types of education, both general and technical, were characterized in separate parts. History of particular schools was divided into two historically different periods. The year 1918 – re-gaining of independence, is the turning point separating the period of Galician autonomy and the twenty years between the two World Wars. From the very beginning Ursuline sisters took up teaching at the elementary level. The six-form Private ‘Higher’ School that existed from the school year 1877/78 included, among others, the syllabus of the elementary four-form school. In September 1895 the sisters opened a private four-form Popular Girls’ School, and when a secondary school was opened, they established in 1906/7 an elementary school preparing young people to attend it. Hence until 1918 the sisters ran two elementary schools.

Starting with the school year 1919/20 (after the reform that had been carried out) there was one Popular Four-Form Girls’ School that was transformed into an Elementary School with four forms, and since 1932/33 with six forms. Soon after coming to Tarnów the Ursuline sisters took up education of girls at the secondary level. Although they established the first girls’ secondary school of the general education type only in 1904, in fact they ran the Private ‘Higher’ School from 1877/78 to 1906/7. After 1908 girls’ secondary schools became increasingly popular in Galicia. In response to the need for this type of schools the Ursuline sisters in Tarnów established the Technical Secondary School that in 1922/23 was turned into the Humanities Secondary School. After Poland regained independence general education secondary schools started disappearing and it was then that in the place of the existing school a Teachers’ Seminary was opened that existed to 1935.

The schools run by the Ursuline sisters were private ones but they were granted the Government license. In order to make sure their schools had all the rights state schools had the sisters made efforts to maintain in them high standards and they kept to the rule of a constant progress; they adjusted the types of their schools to the education authorities’ requirements and to the needs of the nation.

Translated by Tadeusz Karłowicz